

PROFESOR VIDAV IN DRUŠTVO MATEMATIKOV, FIZIKOV IN ASTRONOMOV SLOVENIJE

Ob bogati znanstveni, pedagoški in vodstveni karieri profesorja Vidava zlahka spregledamo njegovo vlogo in pomen za Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije. V tem sestavku bomo videli, da je bil profesor Vidav skozi vso svojo aktivno dobo (in še potem) na raznovrstne načine povezan z društvom, tako pri tekmovanjih iz matematike, predavanjih za srednješolce in učitelje, predavanjih na seminarjih, občnih zborih, kongresih, na proslavah in ob drugih priložnostih, pri urejanju društvenih publikacij in kot funkcionar pri DMFA Slovenije.

Matematična tekmovanja dijakov

Ena glavnih in najbolj organiziranih dejavnosti društva so tekmovanja učencev in dijakov iz matematike (in fizike). Začelo se je s srednješolci in profesor Vidav je bil zraven že zelo zgodaj, skoraj od začetka. Zabeleženo je, da je v šol. letu 1957/58 vodil tekmovalno komisijo, ko je bilo na pobudo Sekcije za popularizacijo znanosti pri DMFA Slovenije matematično tekmovanje tedanjih višjih razredov ljubljanskih gimnazij. To tekmovanje ni štel med republiška tekmovanja. Potem pa je vodil republiško tekmovalno komisijo šestnajst let, od leta 1958/59 pa vse do 1973/74. Skupaj z drugimi člani komisije je izbiral primerne naloge. Večinoma jih je tudi sam natančno preračunal in svetoval spremembe, kadar je bilo potrebno.

Že prvo leto, ko je profesor Vidav vodil tekmovalno komisijo, je le-ta dala pobudo za organizacijo matematičnega tekmovanja, na katerem bi se srečali najboljši srednješolci iz vseh republik in pokrajin tedanje skupne države Jugoslavije. Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije je pobudo posredovalo Zvezi društev matematikov, fizikov in astronomov Jugoslavije in že leta 1960 je bilo v Beogradu izvedeno prvo zvezno tekmovanje. Zveznih tekmovanj so se slovenski srednješolci udeleževali do vključno leta 1991.

Tekmovanje se je profesor Vidav dotaknil še na en način. Ko je bilo leta 1973 jugoslovansko tekmovanje študentov matematike v Ljubljani kot izbor predstavnikov za II. balkanijado, sta bila v petčlanski tekmovalni komisiji dva člana iz Slovenije: profesor Vidav in profesor Prijatelj.

Predavanja za srednješolce

Ob tekmovanjih so bili za dijake organizirani posebni tečaji iz matematike, ki so se kasneje preimenovali v matematično šolo in v matematična predavanja za srednješolce.

Profesor Vidav je dijakom predaval že v letu 1958 (*Evklidski algoritem in verižni ulomki*) in nato v letu 1959 (*Neevklidska geometrija*). Leta 1961 je za srednješolce vodil tečaj z naslovom *Infinitezimalni račun*, mladim matematikom je predaval tudi leta 1966 (*Simetrija v aritmetiki in geometriji*) v Ljubljani in v Celju. Po nekem tekmovanju iz fizike je bil 12. maja 1966 razgovor s srednješolci o študiju fizike in matematike, ki se ga je poleg fizikov Strnada, Kuščerja in Moljka udeležil tudi profesor Vidav. V zimskem semestru 1966/67 je dijakom 4. razreda srednjih šol dvakrat predaval v Ljubljani. Naslova predavanj sta bila *Funkcionalne enačbe* in *O problemu prostornine*. Spomladi 1967 je v Novi Gorici imel predavanje z naslovom *Simetrija*, v zimskem semestru 1968/69 pa je srednješolcem govoril *O osnovah teorije grup*.

Profesor Vidav je torej skušal dijakom matematiko neposredno približati zlasti v prvih letih, ko drugih predavateljev matematike na univerzi še ni bilo veliko. Kasneje je tovrstno dejavnost prepustil mlajšim kolegom.

Predavanja za učitelje

Druga skrb društva je namenjena učiteljem, saj je dober učitelj osnovni pogoj za dobro delo v razredu. Prav on lahko najbolje popularizira matematiko med mladimi in jih navduši zanjo. Zato je treba učiteljem omogočiti stalno in kakovostno izpopolnjevanje znanja. Že v letih 1953, 1954 in 1955 je profesor Vidav predaval učiteljem v okviru takratne *Sekcije za dvig pouka pri DMFA Slovenije* (kasneje se je preimenovala v *Komisijo za pedagoško dejavnost*). Tako je npr. leta 1953 imel javno predavanje z naslovom *Quasi-periodične funkcije* in leta 1954 javno predavanje z naslovom *Plateaujev problem*. Poleg tega je v letih 1954 in 1955 predaval matematiko na večernih izobraževalnih tečajih, ki jih je društvo prirejalo v sodelovanju s Centralno ljudsko univerzo. Tematika na teh tečajih je bila različna: algebra, trigonometrija, analitična geometrija, infinitezimalni račun, fizika, elementarna matematika in verjetnostni račun.

Univerza ne more brez dobre srednje šole, iz katere pridobiva svoje študente. Brez sposobnih mladih navdušencev nad matematiko tudi napredek na znanstvenem področju ni mogoč. Tega se je dobro zavedal tudi profesor Vidav. Dne 9. januarja 1959 je na aktivu matematikov in fizikov v Ljubljani skupaj s Kuščerjem sodeloval v razpravi *Med gimnazijo in univerzo*, leta 1967 pa je predaval o *Zvezi med matematiko v srednji šoli in med matematiko kot znanostjo v sedanji fazi*.

Društveni seminarji

Stalna oblika društvene dejavnosti, namenjena učiteljem, so seminarji. Z letom 1961 je DMFA Slovenije sprva skupaj z Inštitutom za matematiko, fiziko in mehaniko ter Zavodom za šolstvo pričelo z organiziranjem vsakoletnih tečajev najprej iz fizike in nato iz matematike za srednješolske in (kasneje) osnovnošolske učitelje. Po letu 1970 sta se obe stroki izmenjavali, matematični seminarji so bili vsako sodo leto, fizikalni vsako liho leto.

Prvi matematični seminar *Matematične strukture* je bil junija 1964. Namenjen je bil seznanjanju učiteljev z osnovnimi pojmi sodobne matematike, pretežno takimi, ki jih niso spoznali med svojim študijem, saj je bil le-ta do začetka šestdesetih let usmerjen klasično. Poleg Prijatelja, Jamnika in Križaniča je predaval tudi profesor Vidav. Naslov njegovega predavanja je bil *Osnovni pojmi abstraktne algebre*. Naslednji matematični seminar *Vektorski prostori* je bil (na željo udeležencev prvega seminarja) konec junija 1967. Profesor Vidav je imel tedaj predavanje *Končno razsežni vektorski prostori s skalarnim produktom*.

Tretji matematični seminar, ki je nosil naziv *Grupe v geometriji in fiziki*, je bil popolnoma v skladu z osnovno idejo predstavljanja modernih matematičnih pojmov. Ta seminar je potekal v prostorih nove stavbe na Jadranski 19 od 2. do 4. februarja 1970 (odslej so bili seminarji vedno januarja ali februarja). Profesor Prijatelj je govoril o osnovnih pojmih teorije grup, profesor Križanič o grupah v fiziki. Vidavovo predavanje *Grupe v geometriji* je izšlo v posebni brošuri, ki je bila brezplačno razdeljena poslušalcem. Na četrtem in petem matematičnem seminarju (*Novo računstvo* 1972 in *Mesto matematike v ekonomiji* 1974) profesor Vidav ni predaval. Pač pa je to spet naredil na šestem matematičnem seminarju z nazivom *Topologija*, ki je potekal 5. in 6. februarja 1976. Profesor Vidav je predaval prvi, in sicer *Splošno topologijo*, skupaj tri ure. Sedmi matematični seminar *Matematična logika* je leta 1978 minil brez profesorja Vidava. Spet pa je imel zanimivo predavanje *Komplementarna zaporedja naravnih števil in funkcija $[x]$* dne 25. januarja 1980 v okviru 8. matematičnega seminarja z naslovom *Zanimiva matematika*. Kot vse kaže, je bilo Vidavovo zadnje seminarsko predavanje *Kubične krivulje* dne 14. februarja 1986 v okviru 11. matematičnega seminarja z zanimivim naslovom *Vedno se vračam k prvi ljubezni*. Tedaj je govoril o številu racionalnih točk na kubični krivulji in o grupni strukturi eliptične krivulje.

Občni zbori

Poleg letnega obračuna društvenega dela in druženja starih znancev so občni zbori vedno pomenili tudi priliko za strokovno delo. Razne strokovne

razprave in občasna predavanja so sčasoma prerasla v kar obsežna strokovna srečanja s predavanji, predstavitvami in okroglimi mizami. Profesor Vidav se je občnih zborov in srečanj večkrat udeležil, predaval pa je, kolikor je znano in zabeleženo, samo štirikrat (če ne upoštevamo govora o Plemlju leta 1973, ko je bila ob rednem občnem zboru tudi velika proslava stoletnice Plemljevega rojstva, kar v nadaljevanju obravnavamo posebej). Ob 20. občnem zboru v Celju je imel 8. februarja 1969 priložnostni govor *Dvajsetletnica društva slovenskih matematikov, fizikov in astronomov*. Skupaj z drugimi je ob tej priliki predlagal posebno priznanje za najbolj zaslužne člane društva, dobil pa ga je tudi sam. Udeleženci so v strokovnem delu srečanja lahko poslušali njegovo predavanje *Vloga grup v elementarni matematiki*. Ker sta bila leta 1973 dva občna zbora (februarja in decembra) je bil 40. občni zbor 15. oktobra 1988 v Gozdu Martuljku. Profesor Vidav, ki je to leto dopolnil sedemdeset let, je imel vabljenno predavanje *Razmišljanja o matematiki*. Predavanje je bilo naslednje leto objavljeno v Obzorniku, kasneje pa kot posebno poglavje v knjižici *Teorija števil in elementarna geometrija: Izbor člankov*, ki je leta 1996 izšla v Knjižnici Sigma.

Poseben položaj ima Vidavovo plenarno predavanje na 1. kongresu matematikov, fizikov in astronomov Slovenije v Cankarjevem domu v Ljubljani 20. oktobra 1994. Naslov njegovega referata je bil *Aritmetika eliptičnih krivulj*.

Nazadnje je profesor Vidav nastopil z vabljenim predavanjem *Popotovanje po matematiki, od delitve dediščine do avtomorfnih funkcij* na 50. občnem zboru v Lipici, 24. oktobra 1998. To predavanje je čez mesec in pol, 10. decembra 1998, ponovil na 1. matematičnem kolokviju na Fakulteti za matematiko in fiziko, ki ga odtlej redno organizira profesor Tomaž Pisanski. Kolikor je znano, je bilo to sploh zadnje Vidavovo javno predavanje.

Stalno strokovno izpopolnjevanje učiteljev matematike

To je konec osemdesetih let postala še ena oblika dodatnega izobraževanja. Do leta 1993, ko jo je v organizacijskem smislu prevzel Oddelek za matematiko na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo (in po 1995 na Fakulteti za matematiko in fiziko), jo je vsako leto organiziralo Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije. Profesor Vidav je pri tem z enournimi do triurnimi predavanji sodeloval petkrat, in sicer 1986/87 (*Racionalne in celoštevilске točke na stožnicah*, s ponovitvijo v Mariboru), 1987/88 (*Kvadratne enačbe*), 1990/91 (*Kompleksna števila v algebri, analizi in geometriji*), 1991/92 (*Zveznost in diferenciacijabilnost*), 1992/93 (*Diofantske enačbe v srednji šoli*).

Kongresi Zveze društev matematikov, fizikov in astronomov Jugoslavije

Društvo je bilo v jugoslovanskih časih povezano s sorodnimi društvi iz drugih jugoslovanskih republik v Zvezo društev matematikov, fizikov in astronomov Jugoslavije. 1. kongres Zveze je bil decembra 1949 na Bledu, na njem profesor Vidav, kolikor je znano, ni nastopil. Pač pa se je udeležil 2. kongresa v Zagrebu 4.–9. oktobra 1954 z referatom *O analitičnih funkcijah z enolično absolutno vrednostjo* in 3. kongresa 19.–24. septembra 1960 v Beogradu z referatom *O Bohr-Sommerfeldovih postulatih*. Ta referat je bil potem objavljen v beograjskem Vestniku društva matematikov, fizikov in astronomov Srbije. Na 4. kongresu 4.–9. oktobra 1965 v Sarajevu Vidava ni bilo, nastopili pa so nekateri drugi slovenski matematiki (Vadnal, Suhadolc, Bohte in Skubic). Profesor Vidav je spet predaval na 5. kongresu 14.–19. septembra 1970 na Ohridu, naslov referata je bil *Teorija polgrup in uporaba v transportni teoriji*. Na Ohrid je npr. tedaj odpotovalo kar veliko število slovenskih matematikov, z univerze in s srednjih šol. Kasneje se je naša udeležba precej zmanjšala. Profesor Vidav je bil tudi udeleženec 6. kongresa v Novem Sadu 28. avgusta–2. septembra 1975, imel je prispevek *Grupe izometrij in struktura končnorazsežnega Banachovega prostora*. Iz Slovenije je imelo referat tedaj še deset drugih udeležencev. Na 7. kongresu 6.–11. oktobra 1980 v Bečićih pri Budvi je manjkal. Leta 1985 pa je bil zadnji, 8. zvezni kongres v Prištini. Tudi tam profesorja Vidava ni bilo in tudi sicer se je naša udeležba skrčila na samo nekaj predstavnikov. Predvideno je bilo, naj bi naslednji kongres pripravili v Ljubljani 24.–28. septembra 1990, vendar je bil potem zaradi majhnega števila prijavljenih (najbrž zaradi politično negotovih časov) odpovedan.

Uredniško delo

Večina Vidavovih predavanj na seminarjih za učitelje je bilo objavljenih v Obzorniku. Profesor pa ni bil samo pisec, ampak je tudi aktivno sodeloval pri urejanju nekaterih društvenih publikacij. Od 1952 do 1983 je bil član uredniškega odbora Obzornika za matematiko in fiziko. Kasneje je bil do leta 1992 v razširjenem uredniškem odboru oziroma v skupini t. i. svetovalcev časopisa. To je pomenilo, da so ga uredniki lahko vprašali za mnenje glede kakšne delikatne uredniške odločitve. Poleg tega je bil odgovorni urednik zbirke *Knjižnica Sigma* od leta 1966 do leta 1992, kasneje pa, vse do danes, član njenega uredniškega odbora. V poročilu z občnega zbora društva v Portorožu leta 1974 zasledimo, da je bil imenovan v uredništvo zbirke monografij *Matematika – fizika* in zbirke skript *Postdiplomski seminar*. Naj-

brž je v njem vztrajal kar nekaj let, dokler je bil odgovorni urednik profesor Križanič. Sam je bil odgovorni urednik zbirke skript *Izbrana poglavja iz matematike (in računalništva)* od 1975 do 1992.

Poleg naštetih uredniških nalog pri domačih izdajah (ki so bile vsaj deloma izvedene tudi v sodelovanju z društvom), je bil profesor Vidav tudi eden od urednikov mednarodne matematične revije *Mathematica Balkanica*, sourednik beograjskega časopisa *Vesnik Društva matematičara, fizičara i astronoma Srbije* ter sodelavec mednarodnega referativnega časopisa *Zentralblatt für Mathematik und Ihre Grenzgebiete*. Od leta 1984 do 2000 je za ta časopis napisal 40 recenzij znanstvenih člankov.

Društvene funkcije

Profesor Vidav se ni branil niti najvišjih funkcij. V letih 1952–1954 je bil predsednik DMFA Slovenije, v letih od 1955 do 1959 pa podpredsednik. Tudi kot podpredsednik je na občnih zborih večkrat poročal o minulem delu, npr. leta 1956 ali leta 1957, ko je bil predsednik Vadnal bolan. O prehojeni poti društva je poročal na občnem zboru leta 1969, ob 20-letnici društva. Pri društvu je imel še druge funkcije. Poleg uredniškega dela pri Obzorniku in Sigmii, ki smo ga že omenili, je bil nekaj let od 1969 dalje član terminološke sekcije, ki jo je sicer vodil A. Vadnal. Potem je bil dolgih štirideset let član častnega razsodišča (od 1967 pa vse do 2006). Leta 1989 je bil celo imenovan v komisijo za urejanje Plemljeve hiše (in drobn tisk) in ostal v njej do leta 1992. Najbrž je na ta način s svojim ugledom veliko prispeval, da se je tedaj ob finančni podpori ministrstva za šolstvo in osebni angažiranosti takratnega ministra Petra Venclja dejansko začela v večjem obsegu obnova Plemljeve hiše na Bledu.

Društvene proslave

V času Vidavovega predsedništva je bila organizirana proslava ob stoletnici rojstva Franca Hočevarja leta 1953, naslednje leto pa v Zagorici velika proslava ob dvestoletnici rojstva Jurija Vege. Profesor Vidav je pri obeh aktivno sodeloval. Društvo je skupaj z drugimi institucijami (zlasti z odsekom za matematiko Fakultete za naravoslovje in tehnologijo ter z Inštitutom za matematiko, fiziko in mehaniko) sodelovalo še pri nekaterih dogodkih, zlasti tistih, povezanih s Plemljem. Razumljivo je bil pri tem vedno udeležen tudi profesor Vidav kot njegov učenec in naslednik.

Tako je npr. 6. decembra 1963 ob Plemljevi devetdesetletnici o njem govoril v 15-minutni oddaji Družba in čas na prvem radijskem programu. Maja leta 1967, ko je profesor Plemelj umrl, je imel (poleg Križaniča) govor

ob odprtem grobu. Čez dve leti, 8. decembra 1969, je odkril spomenik Plemlju pred glavno stavbo Univerze v Ljubljani in imel priložnostni nagovor. Govora sta bila objavljena v Obzorniku za matematiko in fiziko. O svojem učitelju je profesor Vidav govoril tudi ob drugih prilikah, npr. 29. maja 1973 ob začetku mednarodnega simpozija o integralnih, diferencialnih in funkcionalnih enačbah na Bledu, ki je bil posvečen Plemljevemu delu na tem področju. Profesor Vidav je bil tedaj tudi v organizacijskem odboru simpozija. Skupaj s Kuščerjem in Aronsonom je na njem predstavil referat *Uporaba matrične Riemannove naloge pri linearni Boltzmannovi enačbi*, ki je bil pozneje objavljen v časopisu *Mathematica Balkanica*. Prav tako je govoril na proslavi stoletnice Plemljevega rojstva 7. decembra 1973 v Festivalni dvorani na Bledu. O Plemlju je profesor Vidav tedaj napisal brošuro in objavil o njem večje število zapisov tudi v dnevnem časopisju. Na slovenski televiziji pa je bil 4. decembra 1973 z Vidavom objavljen intervju o profesorju Plemlju in njegovem delu. Dne 21. junija 1977 je bila za javnost odprta Plemljeva spominska soba v Plemljevi hiši na Bledu. Tudi ob tej priliki je profesor Vidav obudil spomin na svojega učitelja z najpomembnejšimi podatki iz njegovega življenja in dela. Društvo se je profesorja Plemlja spomnilo še večkrat. Leto 1992, ko je minilo 25 let od Plemljeve smrti, je vlada Republike Slovenije razglasila za Plemljevo leto. Društvo je pripravilo vrsto prireditev v počastitev Plemljevega spomina, ustanovljen je bil častni odbor, ki ga je vodil tedanji minister za šolstvo in šport Peter Vencelj, v njem pa sta bila poleg ministrov in drugih uglednih osebnosti iz javnega in društvenega življenja tudi akademika profesor Vidav in profesor Globevnik. Dne 11. maja 1992 je bila v sejni sobi Univerze v Ljubljani prva seja častnega odbora, na kateri je profesor Vidav orisal življenje, znanstveno in pedagoško delo Josipa Plemlja, profesor Globevnik pa poročal o raziskovalnem delu slovenskih matematikov v zadnjih tridesetih letih, zatem je bil še razgovor o problematiki pedagoškega izobraževanja v Sloveniji, v katerem je aktivno sodeloval tudi profesor Vidav. Nazadnje je bil leta 2007 ob 40-letnici Plemljeve smrti s profesorjem Vidavom objavljen v Obzorniku intervju, ki ga je pripravil Damjan Kobal.

Društvena priznanja

Leta 1967 so bila prvič podeljena posebna društvena priznanja zaslužnim učiteljem, v štiričlanski komisiji je bil tudi profesor Vidav.

Društvo se je potem svojemu članu, učitelju in vzorniku večkrat oddolžilo s priznanji. Profesor Vidav je dobil društveno priznanje ob 20-letnici in (posebno diplomu) ob 30-letnici društva, leta 1969 in 1979, poleg tega pa leta 1978 še *Zlato Plemljevo medaljo*. Tudi Zveza društev matematikov, fizikov

in astronomov Jugoslavije je ob svojih jubilejih večkrat nagradila svoje zašlužne posameznike. Profesor Vidav je tako dobil priznanje zveze leta 1974 (ob 25-letnici) in leta 1979 (ob 30-letnici). Leta 1988 je ob svoji 70-letnici postal *častni član DMFA Slovenije*. Nazadnje mu je društvo izrazilo priznanje leta 2006 ob 50. jubilejnem matematičnem tekmovanju srednješolcev Slovenije.

Treba je še omeniti, da je profesor Vidav del denarne vrednosti Žagarjeve nagrade, ki jo je za svoje pedagoško delo prejel leta 1988, namenil društvu, in sicer v korist poletne šole za mlade matematike. Nekaj časa so potem celo želeli poletno šolo poimenovati po profesorju Vidavu, vendar se, kot kaže, takrat to ime ni prijelo. Zadnja leta pa je profesor Vidav sodeloval s Slovensko znanstveno fundacijo, dajal različne prispevke za promocijo matematike in za štipendiranje mladih nadarjenih naravoslovcev; s to svojo dejavnostjo si je prislužil naziva *Bronasti donator SZF* leta 2005 in *Srebrni donator SZF* leta 2007. Decembra 2007 je postal tudi *častni član Kluba prijateljev SZF*.

LITERATURA

- [1] *Obzornik za matematiko in fiziko*, letniki od 1 (1951) do 43 (1996).
- [2] Bilteni občnih zborov DMFA Slovenije, od leta 1975 do 2006.
- [3] Zapisniki sej upravnih odborov DMFA Slovenije, od leta 1969 do 1991.

Darjo Felda in Milan Hladnik

PRISPEVKI PROFESORJA IVANA VIDAVALA V OBZORNIKU ZA MATEMATIKO IN FIZIKO V LETIH OD 1951 DO 2006*

Obzornik za matematiko in fiziko je začel izhajati leta 1951. Profesor Vidav se je že takoj na začetku aktivno vključil v delo, ki ga tak projekt zahteva. Tako je v prvi številki prvega letnika poročal o mednarodnem kongresu matematikov, ki je potekal v začetku septembra 1950 v Združenih državah Amerike (Cambridge). Na tem kongresu je dobil Fieldsovo medaljo tudi francoski matematik Laurent Schwartz (1915–2002), ki je spomladi 1951 obiskal Ljubljano.[†] Schwartz je 3. in 4. aprila predaval o distribucijah in povzetek tega predavanja je profesor Vidav pripravil za drugo številko *Obzornika*. V tretji številki prvega letnika pa je izšel njegov strokovni članek *O konveksnih krivuljah*. V naslednjih petinpetdesetih letih je profesor Vidav prispeval za *Obzornik* več kot sedemdeset sestavkov in tako zagotovo

*Članek je uvod v avtorjev prispevek iz jubilejnega zbornika, ki je izšel letos ob devetdesetletnici profesorja Ivana Vidava.

[†]Schwartz je verjetno edini nosilec Fieldsove medalje, ki je kdaj uradno obiskal Slovenijo.